

E. v. Erdmann-Pandžić/B. Pandžić, Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1991, 17, 184 - 190**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:576749>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Silva. Svoju studiju Vasoli zaključuje značenjem koje Dragišić ima u obzoru profetskih mitova 15. stoljeća kao i utjecaju i sudbini njegovih ideja vezanih uz pouzdanost nove objave.

Nastavljajući najnovija istraživanja Savonarolinih tekstova, njihove difuzije i političko-religioznog značenja (R. Rusconi), G. C. *Garfagnini* se u svojoj studiji vraća izvorima Dragišićeve sudbine, baveći se stvarnim njegovim odnosima sa Savonarolom i Savonarolinim stavom o Dragišiću, prvom filozofu teologu ("Dialogus de veritate prophetica"). Autorov je naum naime pokazati kako Dragišićevo djelo o vrijednosti i značenju profetičke spoznaje proizlazi iz Dragišićeva sukoba s historijskom i institucionalnom zbiljom vremena. Razlažući to na trojnoj strukturi djela (1. teorijsko opravdanje proricanja, 2. Savonarola kao prorok, 3. profetska misija Firenze) i njegovoj problemskoj osi (refleksija o odnosu intelekta, volje i božanske milosti), autor pokazuje kako Dragišićevo djelo nadilazi obranu Savonarole i odgovara na bitna pitanja i probleme vremena. Autor dalje upozorava na razlike u Dragišićevim i Savonarolinim shvaćanjima karaktera proricanja (za Savonarolu je to inspiracija, a za Dragišića institucionalna, kanonska poruka crkve, argument u tradiciji evanđelja), nadalje o astrologiji i biti profetike, njena odnosa prema znanju i različitim shvaćanja čovjekove sposobnosti razumijevanja i dihotomije čovjeka samog, prema Dragišiću, sudionika božanskog nauma, koji posjeduje slobodu volje i božanske omniscijencije. Stvarni doprinos Dragišićeva djela autor vidi upravo u njegovim unutarnjim motivima koji ga udaljuju od čiste apologetičnosti. Slijedeći taj pravac čitanja Dragišićeva spisa, autor traga za Dragišićevim određenjem Savonarole, pravim prorokom koji odgovara na zahtjev vremena. *Garfagnini* zaključuje kako je u tom vrednovanju Savonarole Dragišiću izmakla jedna bitna komponenta Savonarolina profetičkoga propovijedanja, povijesnoduhovna. Savonarolin je anakronistički zahtjev za reformom crkve bitno različit od Dragišićeva profetizma. Dragišić se naime, kako autor vidi, veže uz postojeću instituciju te "nije slučajno da jedan završava osuđen na lomaču, a drugi kao nadbiskup" (G.C.G). "Propheticae solutiones", prema mišljenju autora, označavaju tek trenutak susreta dva različita shvaćanja profetizma i njegove uloge i značenja u povijesti.

LJERKA SCHIFFLER

Elisabeth von Erdmann-Pandžić/Basilius Pandžić, Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin, Fach Slavische Philologie der Universität Bamberg, 1989, str. 141.

Sveučilište u Bambergu, Odjel za slavističku filologiju, izdao je 1989. godine pretisak djela Jurja Dragišića (Georgius Benignus de Salvatis) "Defensio praestantissimi viri Johannis Reuchlin" (na temelju najvjerojatnije kelnskog izdanja iz 1517. godine). Pretisak je zajedno s tekstom što mu u knjizi "Juraj

Dragišić und Johannes Reuchlin" autora Elisabeth von Erdmann-Pandžić/Basilius Pandžić (s podnaslovom "Istraživanje borbe za židovske knjige«) prethodi, objavljen u seriji "Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest" (Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte), što je uređuje autorica knjige Elisabeth von Erdmann.

Na samom početku u vezi s ovom knjigom ističemo: ona je za istraživače hrvatske filozofijske baštine od trojakog interesa. Ponajprije, njome smo dobili pretisak jednog inače rijetkog spisa Jurja Dragišića, jednog od najznačajnijih naših humanističkih filozofa. Knjiga je potom i značajan prinos istraživanju života i djela ovog našeg filozofa, i to posebice zanimljiv utoliko što osvjetljava jedan posve specifičan aspekt njegova angažmana (angažman u obrani Johanna Reuchlina odnosno u sporu za i protiv očuvanja hebrejskih knjiga), čime predstavlja ujedno prinos boljem razumijevanju Dragišićeva ukupnog intelektualnog angažmana, što se daje pratiti kroz različite zgrade njegova burnog života. I napokon, ova knjiga, s obzirom na spor oko kojega se vode rasprave i u kojemu se svojim stavovima angažiraju uz Reuchlina i njegova branitelja, franjevca iz Srebrenice, još mnogi drugi značajni europski mislioci humanističkog razdoblja, a koji predstavlja zapravo glavnu temu knjige, rasvjetljava na samo duhovnu i intelektualnu klimu Njemačke već i većeg dijela Europe, i to napose onaj aspekt te duhovne situacije koji dosad nije bio dostatno obrađivan - premda predstavlja značajan segment duhovne povijesti Zapada - a to je prisutnost i utjecaj hebrejske duhovne tradicije te njeno značenje za formiranje duhovne klime u pojedinim povijesnim razdobljima.

To je ujedno onaj horizont iz kojeg autori u svojoj knjizi o Reuchlinu i Dragišiću te njihovu angažmanu u sporu oko hebrejskih knjiga pokušavaju doprijeti do uvida u motive najprije Reuchlinova, a onda i Dragišićeva angažmana u tom sporu (što je bio poznat u intelektualnim krugovima toga vremena kao "Reuchlinstreit") te u intelektualne pretpostavke toga angažmana.

U prvom dijelu knjige autori stoga pokušavaju naznačiti bitne odrednice intelektualne situacije, iznoseći sve relevantne podatke o samom sporu te značajne momente Reuchlinove biografije, da bi se iz njih onda mogao izvući zaključak o motivima i značaju Reuchlinova, a onda i Dragišićeva angažmana u spomenutom sporu.

Autori pritom ističu kako se čitav spor sastojao zapravo u tome da se humanist europskog formata ("prvi njemački intelektualac koji je mogao konkurirati talijanskim humanistima"), obrazovan u duhu talijanskog humanizma, etabliran u Njemačkoj, gdje predstavlja jednu od vodećih figura humanističkog pokreta, zalagao za čuvanje hebrejskih knjiga, ustajući protiv dekreta iz 1509. kojim su Židovi bili prisiljeni predati vlastima svoje knjige, kako bi bile uništene. Car je, međutim, tom prigodom zatražio stručno mišljenje nekih institucija, među kojima i sveučilišta u Kölnu, Mainzu, Erfurtu i Heidelbergu te nekoliko pojedinaca, tako Reuchlina i Hochstratena, koji su ujedno zamoljeni da odrede kriterije za način postupanja s hebrejskim knjigama.

Reuchlinov je odgovor bio spis "Gutachten über das jüdische Schriftum", što će godinu dana kasnije biti objavljen kao "Augenspiegel", a osnovna mu

je teza da je nužno sačuvati od propasti i uništenja hebrejske knjige, što je naravno potkrijepljeno bogatom argumentacijom. Valja istaknuti da je Reuchlin pozvan da dade "stručno" mišljenje u toj stvari s obzirom na njegovo dotadašnje bavljenje hebrejskim jezikom i literaturom (o čemu je dotada objavio spise "De verbo mirifico" 1494. te "De rudimentis hebraicis" 1506.)

Svojim "Gutachtenom" pokreće Reuchlin opsežnu polemiku, u kojoj će sudjelovati mnogi istaknuti humanisti i koja će završiti konačnom osudom njegova stava (1520. kad je osuđen njegov spis "Augenspiegel"). U toj polemici nastat će čitav niz spisa što će kasnije biti sakupljeni u "Index scriptorum causam Reuchlianam spectantium" (u: "Ulrich Hutteni equitis operum supplementum...", Leipzig, 1869).

U svome spisu Reuchlin insistira na boljem upoznavanju s hebrejskom duhovnom tradicijom, napose s Talmudom, i to najprije u jezičnom smislu. Okosnicu njegova stava o nužnosti očuvanja hebrejskih knjiga predstavlja teza po kojoj je očuvanje, poznavanje i interpretacija hebrejskih knjiga pretpostavka boljeg razumijevanja kršćanskih knjiga i eventualnog obraćenja Židova. U svom pristupu tome problemu on se prije svega rukovodi pitanjem "kako te knjige mogu biti od koristi kršćanstvu". Spis, osim toga, završava apelom za uvođenjem hebrejskog jezika u nastavu na sveučilišta.

Kao što je već naznačeno, do motiva Reuchlinova angažmana pokušavaju autori doprijeti s jedne strane uvidom u biografske podatke, a s druge uvidom u cjelokupnu intelektualnu situaciju tadašnje Europe i Njemačke napose. Pritom, istražujući biografske podatke, stavljaju naglasak na značenje talijanskog humanizma za intelektualni razvoj J. Reuchlina (napose ističući njegovo osobno poznanstvo s najznačajnijim predstavnicima talijanskog humanizma, Ficinom i Picom od Mirandole, ali i dobro poznavanje njihovih djela, preko kojih se upoznaje s temeljnim značajkama talijanske neoplatoničke filozofije). Na Pica i njegove "Conclusiones", u kojima se ovaj zalaže za obnavljanje i uvažavanje svijui filozofijsko-teologijskih tradicija, pa i hebrejske, poziva se Reuchlin *expressis verbis* u svojem ekspozeu u prilog obrane i očuvanja hebrejskih knjiga, posebice Kabale, do koje mu je je bilo naročito stalo (što je vidljivo iz njegovih djela "De verbo mirifico" i "De arte cabalistica").

Te značajne biografske momente dovode potom autori u svezu s općom duhovnom i intelektualnom klimom Europe, odnosno Njemačke i Italije, uspoređujući u grubim crtama značajke humanističkog pokreta u tim sredinama, u kojima se intelektualno formirao J. Reuchlin, ističući: "Glavni akcent koji u Italiji leži na kulturnom polju, gdje je doveo do obnove na planu filologije, književnosti i znanosti, pomiče se u Njemačkoj, a bez zanemarivanja spomenutih područja, na religiozno nastojanje, kojemu je općenito bilo stalo ponajprije do jednog produbljenog razumijevanja kršćanstva, što je između ostalog donijelo i uvođenje nove dimenzije čovjekove osobne odgovornosti" (str. 15).

Da bi uvažili sve relevantne momente što su mogli biti odlučujući za formiranje Reuchlinova stava, autori navode i potom kritički prorađuju i tzv. jurističke argumente (protivno, naime, uobičajenim interpretacijama pravnih izvora u Njemačkoj svoga doba Reuchlin se u "hebrejskom pitanju" zalaže za

primjenu odredbi rimskog prava prema Židovima, čime zapravo i podupire uvođenje rimskog prava u Njemačku) te teologijske argumente, na kojima Reuchlin gradi svoju obranu hebrejskih knjiga, a donose ih opširno istraživači njegova života i djela, G. Kisch, S. Raeder, W. Trusen i drugi. Većina se njih, u potrazi za motivima Reuchlinova angažmana u sporu oko hebrejskih knjiga, intenzivno bavi i analizom položaja Židova u tadašnjoj Europi i odnosom intelektualaca spram toga pitanja.

Mnogi su od njih, međutim, spor oko hebrejskih knjiga i cjelokupne hebrejske tradicije doživjeli ipak tek kao segment oporbe između principijelne humanističke i skolastičke nastojenosti, shodno čemu su i motive Reuchlinova angažmana tražili naprosto u činjenici što je za nj odredben naprosto onaj humanistički habitus koji ga tjera da se zauzme svugdje i svagda za obrazovanost, za pismenost, za kulturnu tradiciju.

Da bi istražili kako s tim stoji stvar, autori istražuju držanje vodećih europskih humanista u tom prijeporu, a prije svega Erazma Rotterdamskog, tog uzora sviju europskih humanistički nastrojenih intelektualaca, da bi konstatirali kako je ovaj u njemu ostao uglavnom suzdržan te da su Židovi i njihova tradicija zapravo isključeni iz tzv. "humanitas erasmiana", što se po autorima onda može držati tipičnim stavom. Iz toga bi slijedilo da Reuchlinovo držanje nije bilo tipično - kao što smo, naime, vidjeli u navođenju jurističkih argumenata, ono je čak bilo upereno protiv vladajuće politike. Autori ne propuštaju, međutim, spomenuti i mišljenja koja Reuchlinov stav tumače iz konteksta antijudaističkog raspoloženja kao sastavnog dijela programa reforme 16. stoljeća. Interpretiran iz tog konteksta Reuchlinov angažman značio bi samo to da je ovaj u Kabali i hebrejskoj tradiciji uopće vidio tek mogućnost dokazivanja superiornosti, univerzalnosti kršćanstva (i to u okviru jednog "humanističkog" programa povratka na izvore, pri čemu će u prvi plan doći interes uspoređivanja različitih tradicija i pitanje one među njima koja je dominantna), ukoliko po njemu tek Krist "rastvara" istinu Židova i pagana, a u kršćanskoj Kabali vidi hebrejsko svjedočanstvo sadržaja kršćanskog vjerovanja. Ne prihvaćajući u potpunosti ovakvu argumentaciju pri pokušaju određenja motiva koji Reuchlina rukovode u njegovu angažmanu oko hebrejskih knjiga von Erdmann/Pandžić ipak konstatiraju da on ne slijedi u potpunosti Lulla (Raymundus Lullus) i njegovu tezu o mogućnosti objedinjenja sviju tradicija objave što kulminiraju u kršćanstvu, već polazi od teze o nadređenosti kršćanstva ostalim tradicijama, iz čega onda proizlazi da po njemu značenje hebrejske tradicije leži prije svega u tome što ona omogućava bolje i potpunije razumijevanje kršćanstva. Usto, međutim, autori uglavnom prihvaćaju tezu po kojoj se u spomenutom sporu doista radilo o angažmanu jednog humanistički nastrojenog intelektualca, no oporbu humanizam - skolastika, što je pritom na djelu, vide oni utemeljenu prije svega u viđenju uloge i značenja te pristupu tekstu Biblije. Dok je, naime, skolastičko izlaganje fiksirano na Vulgatu, humanisti insistiraju na proučavanju izvora (dovodeći pritom u pitanje tradicijom uvriježeno izlaganje Biblije). I za Reuchlina se tako u tom sporu, po autorima, moglo raditi prije svega o znanstvenom interesu, o interesu za knjige koje su zajedno s grčkima mogle poslužiti boljem razumijevanju Biblije.

Procjenjujući i prosuđujući na kraju sve momente što su mogli biti formativni za Reuchlinovu poziciju autori prednost daju onom što se i nama čini presudnim za uobličenje njegova stava, to jest kontaktu s krugom talijanskih neoplatonički orijentiranih mislilaca, kojima je zapravo i u stavu spram raznih nekršćanskih tradicija, pa tako i spram hebrejske, zajedničkim uzorom bio Nikola Kuzanski. Njegov spis "De pace fidei" (1453) predstavlja pretpostavku svih kasnijih konkordističkih nastojanja u Europi, a najneposrednije je povezan s uobličanjem tradicije "philosophiae perennis" (na temeljima *prisca theologia*) kako će je koncipirati A. Steucus u svome djelu "De perenni philosophia".

Pritom valja podsjetiti da upravo u okviru ovakvih tendencija, koje idu na afirmaciju i međusobno usklađivanje različitih nekršćanskih tradicija, biva intenzivno tematizirano pitanje hebrejske duhovne tradicije. Posebice je to nastojanje vezano uz konkordističke teze Pica od Mirandole, što dolazi napose do izražaja u njegovim "Conclusiones" (a bit će prisutno i u našeg Pavla Skalića).

U svezu s Kuzanskim i njegovom teorijom o sukladnosti sviju religija, čiju srž predstavlja posvud jedna istina, te o njihovoj uskladivosti s istinom Evanđelja, dovode autori i nastojanja Raymunda Lulla oko konstituiranja jedne "ars inveniendi veritatem", koja bi prije svega omogućavala sporazumijevanje između kršćana i nekršćana. Upravo u toj tradiciji vide autori ukotvljenu temeljnu Reuchlinovu nastojenost spram hebrejske duhovne tradicije sadržane u hebrejskim knjigama.

Do potvrde svojih teza dolaze autori potom rezimiranjem bitnih teza Reuchlinovih djela "De verbo mirifico" i "De arte cabalistica", koja, propagirajući "concordantiam", slijede u mnogočemu upravo Lullove spise, a u krajnjoj liniji onda i Kuzanusova nastojanja izložena u već spomenutom spisu. Poantu Reuchlinove proradbe hebrejske tradicije predstavlja teza o njenoj sukladnosti s kršćanskom predajom.

U čitavoj diskusiji oko značenja Kabale, ističu autori, u kojoj se insistiralo naročito na simboličkom tumačenju imena Božjih (i na simboličkoj interpretaciji Biblije), radilo se zapravo o razvijanju i izlaganju različitih hermeneutičkih mogućnosti gdje se jedna interpretativna struja rukovodila insistiranjem Tome Akvinca na literarnom smislu Sv.pisma, dok je struja koju zastupa i Reuchlin insistirala na simboličkom značenju. Reuchlin se u svojim spisima, obilno se služeći Kabalom, trudi da pokaže kako strogo držanje literarnog smisla bez dostatnog filologijskog znanja i doslovno tumačenje Biblije mogu dovesti do zabuna i nesporazuma.

Sve to, međutim, još jednom podsjeća na činjenicu kako su na europskom planu sveprisutna nastojanja oko obnove kršćanstva, povratkom na iskon znanja i vjerovanja, našla svoj specifični izraz s jedne strane u talijanskom humanizmu, a s druge strane u reformističkom pokretu, kojim je Reuchlin impregniran, i zahvaljujući upravo toj činjenici upravo će se u njegovu slučaju najvećma očitovati teologijske implikacije humanističkog pokreta. Upravo s tim implikacijama dovode onda autori u svezu i osudu Reuchlinovih knjiga.

Iz tog konteksta pokušava se zatim u drugom dijelu knjige istumačiti

nastanak, sadržaj i značenje Dragišićeva spisa "Defensio praestantissimi viri Johannes Reuchlin". Pritom autori najprije podsjećaju na neke značajne podatke u svezi s Reuchlinovom osudom, poznavanje kojih je pretpostavka za razumijevanje načina, na koji je Dragišić uopće uključen u čitav slučaj.

Reuchlin je, naime, 1513. prvi puta (nakon prve osude njegovih spisa kojima ustaje u obranu hebrejskih knjiga) pozvan pred inkvizicijski sud i bio oslobođen. Potom je čitava stvar predana Rimu, gdje je osnovana komisija za ocjenu Reuchlinova stava u sporu oko knjiga. Član spomenute komisije od 22 člana bio je i J. Dragišić, čije je povoljno mišljenje o Reuchlinu tada prihvatila čitava komisija. Kao reakcija na čitavu aferu nastaje, međutim, čitav niz polemičkih spisa, a u to vrijeme pada i nastanak spisa J. Dragišića "Defensio..." (1517, drugo izdanje 1518). Iste godine izdana je i rasprava na temelju hebrejskih knjiga Petra Galatina s Dragišićevim predgovorom.

Težište je čitave knjige von Erdmann/Pandžić upravo na dijelu posvećenom opsežnoj i detaljnoj analizi i interpretaciji Dragišićeva djela, kojim ovaj ustaje ne samo u obranu Reuchlina već i hebrejskih knjiga. Na samom početku autori naglašavaju da je djelo pisano u skladu s platonističkom tradicijom u formi dijaloga (između Dragišića i Reuchlina). U središtu je diskusije Talmud, koji su pape osudili 1239. i 1244. Dragišić, koji si namjenjuje ulogu oponenta Reuchlinovim tezama, zapravo daje ovome šansu da izloži u svoj opširnosti svoje stavove i da ih detaljno argumentira. Osnovna je Reuchlinova teza i ovdje da su hebrejske knjige korisne za potkrepljivanje kršćanskih istina i za obraćenje Židova.

Težište je Reuchlinove argumentacije na postavci da i zlo služi za iskušavanje pravovjernosti, dakle u krajnjoj liniji za učvršćenje dobra. Pri svemu tome, u diskusiji se neprestano ističu različite interpretacijske mogućnosti sadržaja Biblije i nužnost traganja za onom pravom, a u svezi s hebrejskim knjigama ističe se kako i pogrešne interpretacije samo pomažu da se pronađu prave koje vode istini. Na kraju se i Dragišić slaže s Reuchlinovom tezom o potrebi očuvanja hebrejskih knjiga. Potom se u dijalogu otvara diskusija o tome da li su te knjige uopće pogrešne (interpretacije Biblije), koja završava konstatacijom da su one to samo po akcidenaciji te da su u svojoj biti ispravne.

Autori, koji gotovo rečenicu po rečenicu raščlanjuju i analiziraju ne samo Reuchlinove spise već i Dragišićev tekst "Defensio..." pa onda i neke značajnije tekstove protivnika poput Hochstratenovih ("Apologije" naprimjer), ipak u svojoj knjizi ne istražuju preciznije ono što bi za nas, s obzirom na interes za Dragišića, bilo i najzanimljivije, a to su upravo *motivi* Dragišićeva angažmana u obrani Reuchlinovih teza. S obzirom na to da je povodom ovom tekstu izdavanje pretiska Dragišićeva djela te da se knjiga u svome zapravo glavnom dijelu bavi njime, bilo bi logično da su autori upravo problemu motiva Dragišićeva angažmana posvetili barem onoliko mjesta i pažnje koliko je posvećeno istoj temi u svezi s Reuchlinom i to ne samo zato što to obećavaju na početku knjige već i zato što je Dragišićev život te njegov angažman u nekim sličnim slučajevima "obrane" (danas bismo rekli "aferama") pružao dostatnu podlogu za znatijelju u pogledu uzroka i motiva njegova nastupa u "aferi Reuchlin«.

Na osnovi pak našeg dosadašnjeg uvida u značaj Dragišićeva intelektualnog angažmana moglo bi se zaključiti da su s jedne strane motivi bili identični Reuchlinovima, tj. moglo bi se doista raditi o angažmanu humanistički nastrojenih mislilaca, koji su u svakom slučaju branili obrazovanost, pismenost uopće. No, s druge strane oni su mogli biti izvedeni iz posve specifično uvjetovana Dragišićeva intelektualnog stava, što je došao do izražaja i u obrani Besarionovoj, i u obrani Pica od Mirandole te u obrani Savonarole, a koji je posve sigurno bio povezan sa specifičnom koncepcijom *obnove* kršćanstva (povratkom na izvorne oblike kršćanske i svijui s ovom uskladivih duhovnih tradicija). To je Dragišić smatrao pretpostavkom duhovnog i materijalnog preporoda Zapada, a što je opet vidio kao jedinu šansu odolijevanja opasnosti što je prijetila s Istoka.

Napokon, od filozofijskog bi interesa bilo napose da se izvidi kako je, s obzirom na takav stav o ulozi izvornih učenja u očuvanju duhovne tradicije, Dragišić stajao spram one intelektualne tendencije s kojom autori dovode u svezu Reuchlina, a u temelju koje se nalaze ideje o "concordantia", o pomirenju svijui tradicija u smislu jedne "philosophia perennis". Koliko je, dakle, pitanje hebrejskih knjiga, u slučaju Reuchlina, napose u svezi s implikacijama što ih je imalo s obzirom na vrijeme u kojem nastaje i s obzirom na bitne tendencije reformatorskog pokreta moglo biti istumačeno iz cjelokupne duhovne i intelektualne klime početka 16. stoljeća, s posebnim osvrtom na zbivanja u sjevernoj i srednjoj te južnoj Europi (tako opća nastojanja oko obnove što aktualiziraju pitanje povratka na izvorne oblike znanja i vjerovanja i s tim u svezi pitanje hebrejskih knjiga kao izvora za razumijevanje kršćanskih sadržaja u okviru opće hermeneutičke diskusije), toliko je Dragišićev angažman mogao biti analiziran i interpretiran s posebnim obzirom na zbivanja u Italiji i u nas, gdje se ona opća tendencija obnove, potaknuta specifičnim povijesnopolitičkim događajima, očitovala opet na specifičan način.

Bez obzira na taj nedostatak, knjiga von Erdmann/Pandžić što osvjetljava jedan specifičan vid angažiranosti Jurja Dragišića dragocjen je prinos izučavanju života i rada ovog našeg znamenitog filozofa-humanista, posebice zato što donosi sve relevantne biobibliografske podatke u svezi s Jurjem Dragišićem te recentnu sekundarnu literaturu.

Valja na kraju istaći da je pristup autora ove knjige obrađenom problemu uglavnom povijesnokulturološki, tako da njihov interes nije primarno koncentriran na filozofijske implikacije čitava spora, no one se ipak dadu sagledati i iz ovakova prikaza.